

AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ

AKSU v. TÜRKİYE KARARIN KISA ÖZETİ

Türkiye tarafından finanse edilerek yayımlanan kitap ve iki sözlük, Romanlara hakaret edici nitelikte değildir.

Büyük Daire'nin, Aksu v. Türkiye davasıyla (başvuru numaraları: 4149/04 ve 41029/04) ilgili hâlihazırda verdiği nihai kararında, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi oybirliğiyle şu sonuca varmıştır:

Sözü edilen kitap ve sözlüklerin içeriği konusunda, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 8. maddesinin (özel ve aile hayatına saygı) ihlal edilmediğine karar verilmiştir.

Başvuran, Romanlar hakkındaki kitabın bazı bölümlerinde ve iki sözlükte yer alan tanımlarda hakaret edici ve ayrımcı ifadeler kullanıldığını iddia etmiştir.

AİHM, özellikle Türk makamlarının, Roman topluluğuna mensup olan M. Aksu'nun özel hayatına saygı gösterilmesi hakkını etkili olarak korumak amacıyla, AİHS 8. maddesi gereğince üzerine düşen görevi yerine getirmek için gereken bütün önlemleri almış olduğu kanaatine varmıştır. AİHM, bununla birlikte sözlüklerde "Çingene" kelimesinin ikinci anlamı olarak yazılan "pinti" kelimesini, mecazi olarak tanımlamak yerine "kötüleyici" veya "hakaret edici" manada tanımlamanın daha tercih edilebilir olacağı kanaatine varmıştır.

Başlıca Olaylar

Başvuran, Mustafa Aksu, T.C. vatandaşı olup 1931 doğumludur ve Ankara'da ikamet etmektedir. Roman kökenli olan M. Aksu, Devlet tarafından finanse edilerek yayımlanan üç eserin Roman düşmanlığı duygusunu yansıtan açıklama ve ifadeler içerdiğini iddia etmektedir.

Haziran 2001'de, M. Aksu, Kültür Bakanlığı'nca yayımlanan "Türkiye Çingeneleri" isimli kitapta, Çingenelerin suç faaliyetlerine karışan kişiler olduğu anlatılıp, haklarında küçük düşürücü ifadelere yer verilmesinden dolayı Türkiye Çingeneler Derneği adına Bakanlık nezdinde şikâyetle bulunmuştur. Başvurana göre yazar, bazı Çingeneleri özellikle "hırsız, yankesici, uyuş turucu kaçakçısı" olarak nitelendirmiştir. M. Aksu, sonuç olarak eserin satışının durdurulmasını ve kitabın bütün kopyalarına el konulmasını talep etmiştir.

Kültür Bakanlığı, danışma komisyonunun yayımlanan eserler konusundaki tespitine göre kitabın bilimsel araştırmalara dayandığını ve yazarın bu konuda hiçbir değişiklik yapmadığını bildirmiştir. Bunun üzerine M. Aksu, Bakanlık ve kitabın yazarı hakkında adli yargı organlarına başvurmuştur. M. Aksu tazminat talebinden başka, kitabın müsaderesini,

yayılmasının ve yayımının durdurulmasını talep etmiştir. Eylül 2002’de Ankara Asliye Hukuk Mahkemesi, başvuranın kitabın yazarı hakkındaki taleplerini reddetmiş ve ayrıca Bakanlık aleyhine yürütülen davaya ilişkin olarak da, yetkisizliğine karar vermiştir. Yargıtay, bu kararı onamış ve Aralık 2003 tarihinde, başvuranın karar düzeltme talebini reddetmiştir. Ardından, Nisan 2004 tarihinde İdari Mahkeme, M. Aksu’nun Bakanlık aleyhine yaptığı başvuruyu reddetmiştir. Hem İdari Mahkemesi hem de Asliye Hukuk Mahkemesi de kararlarında, eserin bilimsel araştırmaların bir ürünü olduğu, şikâyet edilen bölümlerin hakaret niteliği taşımadığı ve özellikle yazarın bu eseri meydana getirmek için çaba sarf ettiği ırkçı bir amacı olmadığını hususlarını belirtmişlerdir.

Diğer eserler arasında, biri öğrencilere yönelik olan iki sözlük, bir Dil Kurumu tarafından 1998 yılında yayımlanmış ve Kültür Bakanlığı tarafından finanse edilmiştir. Bu iki sözlükte, “Çingene” sözcüğünün tanımı yazılmış, ardından da bu kelimenin mecaz anlamının “pinti” olduğu belirtilmiştir. Nisan 2002’de M. Aksu, Çingene Kültür Dernekleri Federasyonu adına Dil Kurumu’na bir yazı göndermiştir. Bu yazıda, iki sözlükteki bazı kısımların Çingeneler hakkında hakaret edici ve ayrımcı ifadeler içerdiğini iddia etmiştir. Başvuran, yayımcı dil kurumdan, sözlüklerdeki bazı ifadeleri kaldırmasını talep etmiştir.

Nisan 2003’te, M. Aksu söz konusu ifadelerin kaldırılması ve tazminat talebiyle sözlüğü yayınlayan kurum aleyhine hukuk davası açmıştır. Temmuz 2003 tarihinde, Asliye Hukuk Mahkemesi, sözlüklerdeki tanımların tarihi ve sosyolojik olaylara dayandığını ve hiçbir şekilde etnik grubu küçük düşürmek ve aşağılamak amacı taşımadığını belirterek davayı reddetmiştir. Ayrıca, Asliye Hukuk Mahkemesi, Türkçede diğer etnik gruplara ilişkin benzer ifadelerin bulunduğunu ve bunların sözlüklerde yer aldığını da belirtmiştir. Yargıtay, Mart 2004 tarihinde bu kararı onamıştır.

Şikâyetler ve Usul

23 Ocak ve 4 Ağustos 2004 tarihinde, M. Aksu Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’ne iki kez başvuruda bulunmuştur. Bu başvurularda, AİHS 8. (aile ve özel hayata saygı) ve 14. (ayrımcılık yasağı) maddelerine dayanarak, yayımlanan üç eserin de Romanlara için hakaret edici bölümler ve tanımlar içerdiğini iddia etmiştir.

AİHM, 27 Temmuz 2010 tarihli daire kararında, AİHS 8. maddesiyle birlikte 14. maddesinin ihlal edilmediği kanaatine varmıştır. AİHM, eserin, Türkiye’deki Roman halkının tarihini ve sosyo-ekonomik yaşam koşullarını inceleyen akademik bir çalışma olduğunu, şikâyet konusu bölümlerde gerçekte Türk toplumunda Romanlar hakkında ağır basan önyargılara atıfta bulunulduğunu tespit etmiştir. AİHM’e göre yazarın Roman topluluğuna hakaret etme gibi bir niyetinin olmadığı açıktır. AİHM, bu nedenle etnik kimliğinden ötürü başvurana karşı ayrımcılık yapılmadığı ve makamların başvuranın özel hayatını korumak için gereken bütün önlemleri aldığı sonucuna varmıştır. Sözlüklere gelince, AİHM, bu konuda söz konusu ifade ve tanımların mecazi nitelik taşıdığı ancak ayrımcılık içermediği kanısına varmıştır.

22 Kasım 2010 tarihinde, M. Aksu’nun talebi üzerine dava Büyük Daire önüne gönderilmiş ve ardından 13 Nisan 2011, Çarşamba günü açık bir duruşma yapılmıştır.

Mahkeme’nin kararı

AİHS 14. Maddesi

AİHM, Sözleşme'nin 14. maddesi gereğince ayrımcılığın, benzer durumlardaki kişilere makul ve objektif bir gerekçe olmadan farklı muamele gösterilmesi anlamına geldiğini hatırlatmaktadır. Oysaki M. Aksu, ihtilafa konu yayınlarda geçen ifadelerin ayrımcılık amacı ya da niyeti taşıdığını ispatlamayı başaramamıştır. Bu yüzden, davada herhangi bir ayrımcı muamele söz konusu değildir; dolayısıyla AİHM, davanın sadece Sözleşme'nin 8. maddesi kapsamında incelenmesi gerektiğini düşünmektedir.

AİHS 8. maddesi

AİHM, bireyin etnik kimliğinin AİHS 8. maddesi gereğince kişinin özel hayatına ilişkin fiziksel ve sosyal kimliğinin görünümünü teşkil ettiğini kabul etmektedir. Bir grup hakkındaki olumsuz her türlü basmakalıp ifade, grubu oluşturan bireylerin kimlikleri ve kendilerine duyulan saygı üzerinde bir etki oluşturduğu sürece bireylerin özel hayatını ilgilendirmektedir. Mevcut davanın konusu, başvuranın mensup olduğu grubun kimliğine ve özel hayatına zarar verdiği iddia edilen kitapların yayımlanmasıdır.

Somut olayda, öncelikle Türk makamlarının M. Aksu'nun özel hayatına doğrudan zarar verip vermediği sorunundan ziyade AİHS 8. maddesi gereğince başvuranın özel hayatına saygı hakkını korumak amacıyla üzerine düşen görevi yerine getirip getirmediğini tespit etmek gerekmektedir.

Türk mahkemeleri, bir taraftan Roman topluluğu mensubu olan başvuranın özel hayatına saygı hakkı ve diğer taraftan, yazarın "Türkiye Çingeneleri" başlıklı yapıtında özel bir etnik grup hakkındaki bilimsel araştırma çalışmalarına yer verme ve görüşlerini ortaya koyma özgürlüğü gibi ifade özgürlüğünün korunmasına yönelik kamu yararı (Sözleşme'nin 10. maddesi) arasında adil dengeyi kurmakla yükümlüdür.

AİHM, Türk yargı organlarının söz konusu kitap hakkında bu kitabın bilimsel araştırmalara dayandığı ve Roman topluluğuna karşı ne bir hakaret ne de bir saldırı niteliğinde olmadığı yönündeki görüşlerinin makul olduğu yargısına varmıştır.

Bir üniversite profesörü tarafından kaleme alınan ve sadece dikkatli incelemeler sonucunda yayımı kısıtlanabilecek olan bu eser bütünüyle ele alınmalıdır. Yazar, kitabında Roman topluluğunun bazı mensuplarının kanuna aykırı faaliyetlerini ifade etmesine rağmen hiçbir zaman genel anlamda Roman halkı hakkında olumsuz görüş belirtmemiştir. Kitabın önsöz, giriş ve sonuç bölümlerinde yazar, Türkiye'deki Roman topluluğunun özellikle önyargılara dayalı olarak değerinin düşürülmesiyle ve toplumdan dışlanmalarıyla ilgili olan, bilinmeyen dünyasını daha iyi bir şekilde anlamaya çalışma niyetinde olduğunun açıkça altını çizmektedir. Üstelik yazar, araştırma yöntemine göre Romanlar arasında yaşayarak ve bu topluluğun mensupları, yerel makamlar ve polislerden onlar hakkında bilgi toplayarak bir çalışma yaptığını dile getirmektedir.

Sözlükler hakkında AİHM, "Çingene" kelimesinin ikinci anlamını mecazi olarak tanımlamak yerine "kötüleyici" veya "hakaret edici" manada tanımlamanın daha tercih edilebilir olacağı kanaatine varmıştır. Böyle bir tanımlama, özellikle okul eğitimi kapsamında öğrencilerin eleştiri yeteneğini artırmak, basmakalıp düşünceleri anlamalarını ve onlara tepki göstermelerini sağlamak amacıyla gerekli imkânları sunma yönünde üye ülkeleri teşvik eden Avrupa Konseyi ırkçılık ve hoşgörüsüzlükle mücadele Komisyonunun ırkçılık ve ırkçılığa dayalı ayrımcılıkla mücadelede genel olarak eğitim sürecinin kullanılmasına ilişkin genel politikası ile de uyumludur. Bununla birlikte dile getirilen neden, öğrencilere yönelik olan bu

sözlüğün bir okul aracı olmadığı, okullarda dağıtılmadığı ve de eğitim sürecinde kullanılması amacıyla Eğitim Bakanlığı tarafından tavsiye edilmediği için, AİHM'in yerel yargılama makamların yerine geçerek karar vermesi için yeterli değildir.

M. Aksu, neticede iki dereceli yargılama organları önünde şikâyetlerini dile getirebilmiştir. Bu durum da, ülkede etkili bir hukuk sisteminin bulunduğunu ve başvuranın AİHS 8. maddesinde ifade edilen haklarının korunmasını sağlamak için ilgili hukuk yollarına başvurabildiğini göstermektedir.

Avrupa Konseyi ırkçılık ve hoşgörüsüzlükle mücadele Komisyonu'nun raporunda yer verilen görüşlere dayanarak, AİHM Türk Hükümeti'ni Romanlar hakkındaki olumsuz basmakalıp yargılarla mücadele etmek için çabalarını sürdürme ve onların yaşam tarzına ve ihtiyaçlarına önem verme yönünde teşvik etmektedir. AİHM, her iki davada da Türk makamlarının AİHS 8. maddesi gereğince başvuranın özel hayatına saygı hakkını etkili bir şekilde güvence altına alma konusundaki yükümlülüğünü yerine getirmek için gereken bütün önlemleri almış olduğu sonucuna varmıştır. Dolayısıyla, "Türkiye Çingeneleri" isimli kitabın ve iki sözlüğün içeriği hakkında AİHS 8. maddesi ihlal edilmemiştir.